

ОРИГИНАЛЕН ПОГЛЕД ВЪРХУ СЪВРЕМЕННАТА ПАЗАРНА ИКОНОМИКА

Проф. д.ик.н. Росица Рангелова
Институт за икономически изследвания при БАН

Наскоро излезе от печат книга, в която авторът предлага своя оригинална гледна точка за необходимостта да се изгради балансиран и ефективно функциониращ механизъм за управление на пазарната икономика в съвременните условия.¹ Основна цел на книгата е да допринесе за осмислянето на настъпилите промени в развитието на съвременното капиталистическо общество и на произтичащите от това промени в начина и механизма на функциониране на пазарната икономика в съвременните условия.

Георги Матеев аргументира разбирането, че днес пазарна икономика и капиталистически обществени отношения съществуват в страни с различно социално, политическо и икономическо минало и съвременно равнище на материално и културно развитие. Това са основно три групи страни: (а) развитите икономики; (б) така наричаните възникващи пазарни икономики след колапса на бившата социалистическа система на държави с централно планирани икономики; (в) бившите колониални територии. Според автора наблюдаваният процес на развитие на пазарните икономики е не към разширяване на разнообразието, а към неговото преодоляване на основата на ползване опита и постиженията на страните, които по-дълго и по-успешно са прилагали и усъвършенствали капиталистическия цивилизационен модел. Авторът приема за обект на изследване пазарната икономика в развитите капиталистически страни, където моделът „вече е проявил най-отчетливо, както своите положителни силни страни, така и своите слабости“.²

На сегашния етап от своето развитие обществото не може да се откаже от автоматизма на пазарните регулатори, които са мощен двигател на социалния и икономическия прогрес. Твърде често, обаче, те пораждаат диспропорции в икономиката, от които се раждат повече или по-малко опустошителни кризи.

¹ Матеев, Г. Съвременна пазарна икономика. Издателство „Изток-Запад“, 2015, 540 стр. ISBN 978-619-152-597-3. Георги Матеев е доктор по икономика, доцент (ВАК) и почетен професор на Колежа по туризъм – Благоевград.

² В тази ограничена по обем статия са представени основни идеи и виждания на автора, като в голяма степен е запазена дори и неговата терминология. Целта е те да бъдат популяризирани с оглед да станат база и/или повод за възникването на дискусия по толкова важните въпроси на съвременната пазарна икономика.

След всяка икономическа депресия или криза се появяват нови регулаторни механизми, които в общия случай прагматично налагат компромисни решения по отношение на въвеждането на допълнителни коригирани държавни регулации. Въвеждането на прекалено много регулатори, обаче, които да ограничават в една или друга степен действието на пазарния автоматизъм, води до забавяне на обществения прогрес, което, според автора, налага много внимателно да се синхронизира действието на двата типа регулатори – естествените пазарни механизми и държавните.

Отдавна теоретици и политици спорят по въпроса за това кой подход е по-правилен и теоретично по-издържан – чистият автоматизъм на пазарното регулиране (либералният модел) или регулаторен механизъм от смесен тип с привнесени държавни регулации.³ Учудващото е, че представителите на двете полярни политизирани икономически доктрини упорито отказват да признаят обективните реалности и продължават ревностно да спорят и да отстояват своите позиции. Това се случва дори след като правителствата и централните финансови органи на САЩ и на останалите развити капиталистически страни приложиха екстрени регулаторни мерки за справяне с кризата от 2008 - 2009 г. чрез локализиране на нейните негативни последствия и тези мерки дадоха като цяло положителен резултат. Изразените множество мнения и оценки показват, че анализаторите отново се позиционират в двата полюса на силно политизиран спор „за“ и „против“ държавната регулация, без да отчитат обстоятелството, че икономическата реалност налага свои обективни правила и своя неумолима логика.

Георги Матеев изследва обективните реалности и на тази основа стига до изводи и оценки за възможните бъдещи промени в регулаторните механизми, чрез които могат да се преодолеят едни или други негативни процеси в развитието на капиталистическото общество и на пазарната икономика. Неговата книга е тематично и структурно обособена в три части, всяка от които се състои от няколко глави. Всяка част води до логично и последователно развиване на гледната точка на автора по отношение на характеристиката на съвременната пазарна икономика и ролята на регулаторните механизми в тези условия.

Първата част е озаглавена „Обществени и икономически реалности“. В нея авторът лансира идеята, че естествените пазарни регулатори на икономическите процеси и явления в съвременното общество действат в съчетание и в тясно взаимодействие с непрекъснато нарастващ брой допълнителни социал-

³ Сред световноизвестните учени, които коментират този проблем, са имената на Джоузеф Стиглиц, Пол Кругман, Анатоли Калецки, Айн Ранд и др. Като че ли предпочитани от автора за дискусия са Алвин Тофлър и Пол Кругман.

нообусловени регулаторни механизми. Като особено важни характеристики на съвременния цивилизационен модел са разгледани следните: мащабите и съвременните характеристики на стоковото производство; промените в социалната стратификация на обществото; процесите на концентрация и централизация на производството и капитала; развитието и усъвършенстването на демокрацията и бурното развитие на процеса на глобализация, наречени от автора „свръхсумарна проява на националното многообразие” (с. 182). В тази част на книгата прави впечатление много дейтайлният анализ на голямото многообразие от проблеми, разгледани в тяхната взаимна обусловеност. По отношение на този анализ заслужава да се отбележи компетентността и вещината на автора. Сред обширния брой проблеми можем да споменем например: тълкуването на термина на Шумпетер за позитивната деконструктивност на конкуренцията в съвременните условия (с. 29-31), съвременния поглед върху възможностите на анализа инпут-аутпут (с. 35), за необходимостта от актуализиране на законовата рамка за регулиране на отношенията в условията на пазарната икономика (с. 141) и мн. др. В широката гама от въпроси авторът стига и до синхрона между пазарната икономика и демокрацията, който „не може да бъде нарушен, без от това сериозно да пострада развитието на обществото като цяло по всички направления” (с. 160).

От изследването на тези факти по отношение на анализа и осмислянето на промените, които настъпват в характера и механизмите на функциониране на съвременното капиталистическо производство се стига до следните изводи:

Първо, отделните производства във все по-малка степен са свободни да променят технологията, стандартите и номенклатурата на своето производство, без да държат сметка за това как промените в едно конкретно производство ще се отразят върху цялата верига производствени процеси, с които то е функционално и икономически свързано. Освен това един или друг нов продукт или услуга може да получи място на пазара, само ако успее да измести други, вече съществуващи и традиционно използвани стоки и услуги или ако в обществото са създадени условия за разширяване на платежоспособното потребителско търсене така, че пазарът да може да поеме реализацията на един или друг нов продукт или услуга.

Вторият извод се отнася до модифицирането на базата, върху която се осъществяват конкурентните отношения на съвременния пазар. Познатата пряка стокова конкуренция се трансформира все повече и по-често в конкуренция между технологични и производствени вериги, в които участват множество обособени, но взаимно свързани производители. В този случай възниква необходимост от установяването на конкурентни взаимоотношения, при които е възможно да се направи т.нар. съзидателно разрушаване (по термина на Йозеф

Шумпетер). Това означава, че при съвременните условия конкуренцията би следвало да води не до унищожаване на загубилия битката производител, а до преустройство на неконкурентната производствена дейност, което да доведе до повишаване на неговата конкурентоспособност, без да се унищожава тази част от наличните организационни, технически, технологични и материално-веществени ресурси, които са все още годни за употреба.

Третият извод е, че в съвременните условия е невъзможно от общата производствена конструкция на икономиката да се извади едно или друго производство, без да се нарушат балансът и хармонията на цялата конструкция. И обратното, за да се впише едно ново производство във вече изградена и функционираща производствена структура, е необходимо да се пренареди и балансира наново цялата структура (например, замяната на малките квартални ресторанти с веригите заведения за бързо хранене).

Четвъртият извод е, че появата на един нов продукт на пазара не води до изместване от пазара на друг продукт – с изключение на случаите, когато става дума за естествен процес на отмиране на необходимостта от някой продукт, който излиза от употреба поради обективно възникнали промени в потребителското търсене.

От анализа в тази част на книгата се стига до извода, че в съвременните условия капиталистическият пазарен тип икономика няма алтернатива. И след като се доказва, че съвременната пазарна икономика и съвременното капиталистическо общество се отличават съществено от своя първоначален модел, възниква въпросът за същността и функционалните характеристики на настъпилите промени. На този кръг от въпроси е посветена **втората част** на книгата, наречена „Пазарен икономически механизъм”. В нея са разгледани съвременните аспекти на проблемите за: търсенето и предлагането; конкуренцията, като резултат от реализирането на иновационна политика; някои нетрадиционни характеристики и оценки на зависимостта между стойността и цените на стоките; структурата на пазара от гледна точка на ясно обособените в съвременните условия три пазарни сегмента – пазар на човешки ресурси, финансов пазар и пазар на стоки и услуги за производствено, лично и обществено потребление. Специално внимание е отделено на анализа на функционалната схема на пазарния икономически механизъм. Сред многообразието от разгледани проблеми с оригиналност се отличават тези за съвременните конкурентни отношения (с. 239), за монополното положение на пазара и равнището на демокрация (с. 272-273) и др.

Логическо продължение на анализите и оценките, направени в първите две части на книгата, е **третата част** „Пазарен автоматизъм и социална регулация”,

където вниманието е съсредоточено върху проблема за регулаторните механизми на съвременната пазарна икономика. Георги Матеев защитава тезата, че в съвременните условия не само е възможно, но е и наложително да се упражнява външно регулаторно въздействие върху пазарната икономика. Това не е нещо ново. Всъщност и досега, независимо от прокламираните официално разбирания за недопустимост на държавна намеса при управлението на пазарната икономика, такава намеса се осъществява. Това се прави тогава, когато икономиката (или отделни нейни сегменти) започват да функционират по начин, който създава диспропорции и напрежение в цялостния социален и икономически живот на обществото.

Авторът възприема оригинален подход, като се основава на кибернетиката и по-специално на принципите на Норберт Винер за управление на свръхсложните вероятностни системи, които дават възможност да се формулират два сравнително обособени, но функционално свързани механизми за управление. Първият е естественият за всяка сложна вероятностна система и строго специфичен вътрешен регулаторен механизъм, който гарантира по принцип функционалния хомеостазис на системата. Заедно с това съществува възможност всяка система от посочения тип да бъде регулирана и чрез упражняване на съответно външно въздействие върху достъпни за контакт точки, дефинирани като „входове“ на системата. Залага се на правилото, че при определено целенасочено моделиране на поведението на дадена система може да се постигне по-малка степен на отклонение (девиация) в нейното поведение, спрямо определено външно въздействие (с. 401). Разгледан в този аспект, проблемът за регулиране на съвременната пазарна икономика се свежда до следното: ясно дефиниране на възможните и по принцип достъпни „входове“ за упражняване на външно регулаторно въздействие върху икономиката и строго разграничаване между външните и вътрешните (естествени) регулаторни механизми.

В резултат на направения анализ на съвременните проблеми на функциониране на пазарната икономика авторът констатира, че е възможно (и би било ефективно) външните и вътрешните регулаторни механизми да се използват и да действат синхронно и неантагонистично. Това може да стане в случай, че външните механизми за въздействие не игнорират и не изместват естествените пазарни регулатори, а само променят изходните условия и предпоставки, при които те „работят“. С други думи, външната регулация има за цел да създаде и моделира текущо икономическа среда, в условията на която естествените регулатори няма да генерират нежелани (кризисни) състояния на икономиката.

Идеята на автора е, че „е необходимо да се дефинира и използва в непрекъснат режим целенасочено такава съвкупност от външни регулаторни средства

и механизми за въздействие върху икономиката, които да запазват нейния функционален хомеостазис, но да не позволяват възникването на нежелани за обществото кризисни състояния”.

Като цяло книгата представлява мащабно, многопластово и комплексно завършено изследване за характера и развитието на съвременната пазарна икономика и по-конкретно на регулаторното въздействие върху пазарната икономика. Следва да се оцени по достойнство обхващането на много широк кръг от взаимосвързани икономически и социални проблеми, подчинени на темата и представени ясно. С тази своя книга Георги Матеев дава заявка за компетентно участие в оживената дискусия, която се води по въпросите за функционирането на съвременната пазарна икономика.